

- Sekä sodan oikeussäännöt että ihmisoikeudet ovat kansainvälisen oikeuden osa-alueita. Ihmisoikeudet takaavat yksilöille aina tietyt perustavanlaatuiset oikeudet suhteessa valtiovaltaan, kun taas sodan oikeussääntöjen tarkoituksena on taata inhimillinen kohtelu ja perusturva aseellisten selkkausten aikana.

Sodan oikeussäännöt ja ihmisoikeudet täydentävät toisiaan. Sodan oikeussääntöjä on kirjattu kansainvälisiin sopimuksiin jo 1800-luvulla, kun taas kansainväliset ihmisoikeudet on koottu sopimukseen vasta toisen maailmansodan jälkeen.

→ **Oppitunti 4:**
SODAN OIKEUSSÄÄNNÖT
JÄ IHMISOIKEUDET

→ TAVOITTEET

- Oppilaat saavat tietoa sodan oikeussääntöjen ja ihmisoikeuksien välisistä eroista ja yhtymäkohdista sekä siitä, miten ne täydentävät toisiaan.
- Oppilaat ymmärtävät, että sodan oikeussäännöt koskevat aseellisia selkkauksia, kun taas ihmisoikeudet ovat kaikille ihmisille luonnostaan kuuluvia oikeuksia, jotka pätevät sekä sodan että rauhan aikana.

jatkuu s. 30

Sodassakin on säännöt.
OPPIMATERIAALI
YLÄKOULUILLE
JA LUKIOILLE

Yksilön oikeuksia

Ihmisoikeudet määrittävät yksilöjen oikeuksia suhteessa valtioon. Uusia lakeja sääntäessään lainsäätäjän (esimerkiksi Suomessa eduskunnan) on kunnioitettava valtion kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita.

Ihmisoikeuksiin kuuluvat mm. liikkumisvapaus, omantunnonvapaus, kokoontumis- ja yhdistymisvapaus, sananvapaus, oikeus koulutukseen ja perhe-elämän suojaan. Samoin ihmisoikeuksiin kuuluu oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sekä syrjinnän ja kidutuksen kieltö.

Tietyissä erityistilanteissa ihmisoikeuksista voidaan poiketa tarkoin säädettyin ehdoin. Esimerkiksi sodan aikana valtio voi puuttua ihmisten liikkumisvapautteen tai omistusoikeuksiin. Poikkeukset eivät kuitenkaan koskaan saa olla ristiriidassa muiden kansainvälisen oikeuden sääntöjen kanssa tai sisältää syrjintää rodun, ihonvärin, kielen, uskonnon tai sosiaalisen alkuperän perusteella.

Ihmisoikeuksien ytimessä ovat ehdottomat, luovuttamattomat ja kaikissa tilanteissa rajoittamattomat ihmisoikeudet, joista ei voida luopua edes aseellisen selkkauksen aikana. Näihin perustavanlaatuisiin oikeuksiin kuuluvat esimerkiksi orjuuden ja orjuuttamisen kieltäminen, kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun kieltö sekä oikeus elämään. Oikeus elämään takaa sen, että yksilöltä ei voida riistää henkeä mielivaltaisesti.

Ihmisoikeussopimukseen sitoutuneen valtion toimintaa ohjaa laillisuusperiaate: valtion toiminnan tulee aina perustua lakiin. Laillisuusperiaatteeseen kuuluu myös taannehtivan rikoslainsäädännön kieltö. Tämä tarkoittaa, että yksittäisesti, tekohetkellä laillisesta teosta ei voida myöhemmin langettaa rangaistusta muuttamalla lainsäädäntöä jälkepäin.

Kansainväliset sopimukset turvaavat ihmisoikeudet

YK:n kansainvälinen ihmisoikeusjulistus vuodelta 1948 määrittelee kaikkia ihmisiä koskevat perusoikeudet ja -vapaudet: oikeus elämään, vapauteen ja kansallisuuteen, uskonnon, omantunnon ja ajatuksen vapauteen, työhön, koulutukseen ja oikeus osallistua poliittiseen toimintaan.

Vaikka ihmisoikeusjulistus ei ole oikeudellisesti sitova, se on vuosien mittaan osoittautunut poliittisesti erittäin merkittäväksi asiakirjaksi. Ihmisoikeusjulistuksen sisältämät oikeudet on sisällytetty myöhemmin laadittuihin ihmisoikeussopimuksiin. Näistä keskeisimpiä ovat kansallais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus vuodelta 1966 ja taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus vuodelta 1976.

Edellä mainittujen yleissopimusten lisäksi on olemassa lukuisia kansainvälisiä, alueellisia ja tiettyjä erityisteemoja tai erityisryhmiä koskevia ihmisoikeussopimuksia.¹⁾

Ihmisoikeudet kansallisella tasolla

Ihmisoikeussopimusten osapuolina olevien valtioiden on varmistettava, että sen alueella oleskelevien ihmisten ihmisoikeudet toteutuvat. Suomi on liittynyt kaikkiin keskeisimpiin ihmisoikeussopimuksiin.

Useimmiten valtiot takaavat ihmisoikeudet kirjaamalla ne omaan lainsäädäntöönsä. Tärkeimmät ihmisoikeudet kirjataan usein perustuslakiin perusoikeuksina. Näin on tehty myös Suomessa. Usein perusoikeudet ovat kattavammat kuin mihin valtio on kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa sitoutunut. Suomen perustuslain takaamat oikeus so-

siaaliturvaan ja oikeus työhön ovat esimerkkejä tällaisista perusoikeuksista.

Jos kansallisessa lainsäädännössä havaitaan ihmisoikeuksien näkökulmasta puutteita, tulee selvittää, onko valtio noudattanut kansainvälisten ihmisoikeussopimusten sille asettamia velvoitteita ja onko lainsäädäntö kansainvälisten ihmisoikeussopimusten mukainen. Tarvittaessa valtiolla on velvollisuus muuttaa lainsäädäntöään ihmisoikeussopimusten edellyttämällä tavalla. Valtiolla on myös velvollisuus huolehtia ihmisoikeuksista ja edistää niiden toteutumista.

Ihmisoikeudet ja sodan oikeussäännöt täydentävät toisiaan

Sodan oikeussääntöjä sovelletaan aseellisessa selkkauksessa. Ne pyrkivät takamaan kaikille yksilöille oikeuden ihmisarvoon ja inhimilliseen kohteluun erittäin poikkeuksellisissa oloissa. Aseellisen selkkauksen aikana sodan oikeussääntöjen ja ihmisoikeuksien voidaan katsoa soveltuvan samanaikaisesti.

Sodan oikeussäännöt ryhmittelevät yksilöt ja heidän oikeutensa sen mukaan, ovatko he mukana selkkauksessa taistelijoina, vastapuolen valtaan joutuneina tai haavoittuneina sotilaina tai siviileinä. Ne velvoittavat niin yksilöitä kuin valtiovaltaa.

Sodan oikeussäännöt on laadittu tilanteisiin, jossa osapuolet käyttävät tappavaa voimaa toisiaan vastaan. Taistelijoiden kesken se on jopa sallittua. Sodan oikeussäännöt rajoittavat kuitenkin voimankäyttöoikeutta määrittelemällä, kellen ja millä tavoin voimankäyttö on sallittua. Mielivaltainen voimankäyttö ei ole sallittua sodankaan aikana. Sodan oikeussäännöt pyrkivät näin lieventämään

1) Tällaisia erityisteemoja- tai ryhmiä koskevia sopimuksia ovat esimerkiksi YK:n puitteissa laadittu kidutuksen vastainen sopimus (1984), naisten syrjinnän poistamista koskeva sopimus (1979), rotusyrjinnän poistamista koskeva sopimus (1965), sekä lasten oikeuksien sopimus (1989). Alueellisia sopimuk-

sia ovat esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimus (1950), Amerikan ihmisoikeuksien sopimus (1969) ja Afrikan ihmisoikeuksien ja kansojen oikeuksien peruskirja (1981). Alueellisiin ihmisoikeussopimuksien toimeenpanoa valvovat alueelliset ihmisoikeustuomioistuimet.

→ TAVOITTEET (JATKUU)

- Oppilaat ymmärtävät, että joistain ihmisoikeuksista voidaan tietyissä oloissa poiketa, mutta sodan oikeussäännöt ovat aina voimassa.
- Oppilaat ymmärtävät, että sodan oikeussäännöt velvoittavat kaikkia aseellisen selkkauksen osapuolia, myös ei-valtiollisia aseellisia ryhmittymiä, kun taas ihmisoikeudet velvoittavat valtiota ja sen nimissä toimivia viranomaisia.

sodan aiheuttamia kärsimyksiä. Ihmisoikeuksien lähtökohtana on, että valtio voi vain äärimmäisen poikkeuksellisesti käyttää tappavaa voimaa yksilöjä kohtaan, ja että tappavan voiman käyttö yksilöiden välillä on lähtökohtaisesti aina kiellettyä.

Ehdottomat ihmisoikeudet vastaavat sisällöllisesti sodan oikeussääntöjen turvaamia oikeudellisia perustakeita, esimerkiksi kidutuksen ja mielivaltaisten teloitusten kieltämistä. Toisin kuin ihmisoikeusvelvoitteista, sodan oikeussäännöistä ei voi poiketa, eikä niitä voi koskaan rajoittaa. Sodan oikeussäännöt siis määrittelevät vähimmäisvaatimukset ihmisten inhimilliselle kohtelulle poikkeuksellisissa oloissa.

Sodan oikeussääntöjen noudattaminen auttaa rakentamaan rauhaa selkkauksen jälkeen. Yhteiskuntasovun ja –rauhan aikaansaaminen on paljon vaikeampaa tilanteissa, jossa valtio on selkkauksen aikana syyllistynyt laajamittaisiin sodan oikeussääntöjen vastaisiin tekoihin tai ihmisoikeusloukkauksiin. Ihmisoikeuksien kunnioittaminen on vastaavalla tavalla tärkeää sodan jälkeisessä jälleenrakennuksessa: silloin luodaan tulevaisuuden yhteiskunnallisten olojen perusta.

Toteutuminen ja valvonta

Ihmisoikeuksien toteutuminen maailmassa valvotaan monin eri tavoin. Viranomaiset ja viime kädessä tuomioistu-

met takaavat, että ihmisoikeussopimuksia valvotaan.

Monet ihmisoikeussopimukset edellyttävät, että niihin sitoutuneet valtiot raportoivat sopimuksen noudattamisesta sitä valvoville tahoille. Tällaisiin ihmisoikeussopimuksia valvoviin elimiin kuuluu esimerkiksi YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen alainen ihmisoikeuskomitea. Määräaikaisraportoinnin yhteydessä ihmisoikeuskomitea ei "rankaise" valtiota rikkomuksista, mutta voi tarvittaessa antaa suosituksia sopimuksen tehokkaamman toimeenpanon aikaansaamiseksi.

Kansalaisjärjestöt voivat edistää valvontaa tuomalla viranomaisten tietoon ihmisoikeusloukkauksia. Ne voivat myös valtion määräaikaisraportoinnin yhteydessä kirjoittaa ns. varjoraportteja valvoville kansainvälisille elimille. Suomessa ihmisoikeuksien toteutumista valvoo esimerkiksi Ihmisoikeusliitto.

Yksityinen henkilö voi omasta aloitteestaan käynnistää oikeuskäsittelyn valtiota vastaan, jos katsoo valtion loukanneen hänen perusoikeuksiaan. Tällaista asiaa käsitellään ensisijaisesti kansallisissa tuomioistuimissa. Lisäksi yksityinen henkilö voi esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen puitteissa valittaa sopimusvaltion toiminnasta suoraan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen (EIT). Näin voidaan kuitenkin toimia vasta silloin, kun kaikki kansalliset oikeuskeinot on käyty läpi.

EIT ei voi muuttaa kansallista päätöstä, mutta se voi velvoittaa sopimusvaltiota muuttamaan lainsäädäntöään tai käytäntöään ihmisoikeussopimuksen mukaiseksi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin voi myös tuomita valtion maksamaan vahingonkorvauksia henkilölle, jonka Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvattu ihmisoikeuksia on loukattu.

Yksilöiden perustavanlaatuisien oikeuksien turvaaminen ja sääntöjen rikkojien saaminen oikeuden eteen aseellisiin selkkauksiin liittyvien rikosten selvittämiseksi on usein haastavaa. Haasteena voi esimerkiksi olla tuomioistuinlaitoksen toimimattomuus tai kyvyttömyys käsitellä kaikkia tapauksia. Kansalliset tuomioistuimet ovat myös harvoin toimivaltaisia vieraiden valtioiden suhteen. Edellä mainituista syistä sodan oikeussääntöjen toimeenpano edellyttää poliittista tahtoa ja selkeää ohjeistusta siitä, miten viranomaisten tulee reagoida rikkomusten lopettamiseksi ja rankaisemiseksi. Niin ihmisoikeussopimukset kuin sodan oikeussäännöt takaavat syytetyille mahdollisuuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. (Lisätietoa sodan oikeussääntöjen valvonnasta oppitunnissa 5).